

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2019: 45; 44–51 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9983>

УДК 07:316.774:[94:355(470-651.1:477)“201”

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ У ДЗЕРКАЛІ ЗМІ: ВІЙНА В ПАМ'ЯТІ ТА ВІЙНИ ПАМ'ЯТЕЙ

Анастасія Коник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: konykan2011@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8035-0526>*

Розглянуто роль журналістів у творенні текстуальної пам'яті про війну. Виокремлено нові «місця пам'яті» та їх символічний капітал, що задіюють ЗМІ. Охарактеризовано особливості медійної ідентифікації в координатах «свій-чужий-інший» в умовах російської агресії.

Ключові слова: тексти про війну, «місця пам'яті», політика пам'яті, історична пам'ять, ЗМІ, пропаганда.

Постановка проблеми. Розповідаючи про російсько-українську війну, мас-медіа узагальнюють складні явища і процеси, зводять їх опис до набору впізнаваних образів, символів, медійних кліше та мемів, з наперед визначеним стійким емоційним ефектом. У такий спосіб ЗМІ редукують багатомірність і різноплановість конфлікту в колективній пам'яті до чорно-білого спектру. «Живу» пам'ять очевидців і учасників військових операцій медіа доносять до суспільства орієнтуючись у координатах «свій – чужий», що формує в суспільній свідомості вкрай поляризовану картину, а це в майбутньому може стати нездоланною перешкодою для налагодження діалогу і консенсусу в українському суспільстві після війни. Мета – з'ясувати специфіку конфлікту різних варіантів пам'яті про війну. Завдання – охарактеризувати медійні образи і символи російсько-української війни, їх об'єднавчий і конфліктний потенціал.

а. Війна мовою медіа

У військових ЗСУ, добровольців, волонтерів і цивільного населення в зоні проведення АТО/ООС розуміння, уявлення і пам'ять про війну, як в безпосередніх учасників, свідків і очевидців подій, ґрунтується на власному досвіді пережитого і побаченого. Ми сприймаємо і запам'ятовуємо війну опосередковано мовою засобів масової інформації. У пам'яті закарбовується те, що побачили на екрані телевізора, моніторі комп'ютера, прочитали на газетних шпальтах чи повідомленнях у соціальних мережах. Щоденні новини, зведені повідомлення зі штабу ООС, спецпроекти і авторські передачі присвячені темі війни, святкові концерти, церемонії вручення

© Коник А., 2019

Наукове рецензування і рекомендація до друку – проф. Житарюк М. Г.

нагород і відзнак, ритуали вшанування пам'яті полеглих тощо створюють той образ війни, який карбується в історичній пам'яті народу.

Німецький дослідник Я. Ассман «живу пам'ять», усну традицію, що виникає в контексті взаємодії між індивідами у повсякденному житті: спогади учасників подій, орієнтовані на нещодавнє минуле, назвав «комунікативною пам'яттю». Поряд з нею існує «культурна пам'ять» – найвагоміше з досвіду минулого, що виражене в своєрідних меморіальних знаках і передається з покоління в покоління у специфічних формах. Це – запас інформації, збережений для принагідного використання, символічна форма трансляції й актуалізації культурних смислів, що виходять за межі досвіду індивіда чи групи. «Культурна пам'ять» орієнтована на збереження міфічної історії у формі образів і традицій, виразниками котрих є меморіальні знаки, що кодуються і відтворюються в церемоніях, святах, ритуалах [1, с.50]. Найчастіше культурна пам'ять формалізується у текстах, яким належить роль «місць пам'яті» (П.Нора) [2, с.26]. Текстуальну форму пам'яті, що живе у публічному дискурсі й належить громадянському суспільству російський дослідник А. Еткінд називає «м'якою». Її доповнює «тверда пам'ять» – втілена у матеріальному субстраті, насамперед пам'ятниках, вона існує під постійним контролем держави [3].

У реаліях збройного протистояння російському агресору, українські ЗМІ, ретранслюючи комунікативну пам'ять учасників і очевидців війни, створюють культурну пам'ять суспільства про російсько-українську війну, її текстуальну історіографічну, літературну та графічну традицію.

Журналісти, репортери, військові кореспонденти, спецкори і фотокори стали авторами одних із перших книг про війну на сході України, творцями текстуальної форми історичної пам'яті суспільства. Вони описували власний досвід і досвід героїв їхніх матеріалів, записували інтерв'ю з військовими і цивільним населенням, таким чином вмонтовували індивідуальне сприйняття війни у колективне розуміння того, що відбувається. Для прикладу наведу лише кілька різних за жанрами книг: репортажі й інтерв'ю з лінії фронту журналістів «5 каналу» лягли в основу книги *«Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО»* (КСД, 2015); збірка розповідей, що не потрапили до ефіру, військових спецкореспондентів зі зони АТО вийшли окремою книгою Ольги Кашпор *«Війна очима ТСН. 28 історій по той бік камери»* (Основи, 2015); *«АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви»* (укладач Ірина Штогрін. Х.: КСД, 2016) авторський колектив журналістів «Радіо Свободи» зібрав у книгу понад 60 інтерв'ю з оборонцями донецького аеропорту, інтерв'ю головнокомандувача ЗСУ В.Муженка, аналітичні коментарі військових експертів, представників генштабу ЗСУ; *«Я – свідок. Записки з окупованого Луганська»* журналіста Валентина Торби (ТОВ «Українська прес-група», 2015) увійшли до публіцистичної трилогії бібліотеки газети «День»; книга військового кореспондента Інни Золотухіною *«Війна з перших днів»* (Фоліо, 2015) представляє особистий погляд автора і героїв її розповідей на військові дії на Донбасі; *«Війна на три букви»* (Фоліо, 2015) складається з опублікованих репортажів та інтерв'ю Катерини Сергацкової й Артема Чапая; фронтовий щоденник київської журналістки Валерії Бурлакової *«Життя P.S.»* (К.: Темпора, 2016) стала розповіддю-сповіддю про знайдене і втрачене кохання, реалії життя на фронті, інтимні думки і переживання авторки, яка пішла на фронт добровольцем; романи кореспондента і фотокора Los Angeles Times у Москві Сергія Лойка *«Аеропорт»* («Брайт Стар Паблішинг», 2015) про останніх 5 днів

оборони ДАП і «Рейс» («Брайт Стар Паблішинг», 2017) сюжетна лінія розвивається довкола збитого малазійського Боїнга МН17 і т.д.

Окрім журналістських матеріалів про війну на Донбасі, є чималий текстуальний масив створений учасниками бойових дій, волонтерами, тимчасово переміщеними особами. Тексти різні за жанрами і стилями викладу матеріалу: документалістика з дотриманням чіткої хронології подій і фіксації фактів, фронтові щоденники з відступами на розлогі роздуми автора, армійський гумор, художня проза і поезія, сповнена патріотичного пафосу.

Про війну на Донбасі журналісти створили десятки документальних фільмів. Для прикладу, «Перший національний» у 2015 р. підготував документальний цикл із 10 фільмів – «Неоголошена війна. Записки документаліста»; «Я – війна» – документальну стрічку про артилеристів у зоні АТО; «Аеропорт. Той день» – про героїчну оборону донецького аеропорту; Мустафа Найєм, Богдан Кутепов – режисери 40 хвилинної документальної стрічки «Контакт» про визволення полонених українських бійців; документальний фільм про військових льотчиків, які в 2014-му році брали участь у бойових діях в зоні АТО – «Льотчики. Повернення» виробництва телеканалу «2+2» тощо.

Війна не закінчилась, часової дистанції наразі нема, але впродовж п'яти років, що триває військове протистояння з російським агресором, твориться текстуальна пам'ять, що формує символічний капітал, зі своїми сенсами і орієнтирами, який фіксує знакові події цієї війни, успіхи і перемоги, катастрофічні поразки, образи нових героїв, що увійшли до пантеону слави, лиходії тощо, а також описує досвід дискомфорту на рівні емоцій – страх, біль, ненависть, любов, моральний конфлікт і на екзистенційному рівні – непоправність втрати, абсолютної відсутності чи віднайдення сенсу життя.

Трансльовані засобами масової інформації нові образи, символи, концепти, незважаючи на їхній маніпулятивний потенціал, стають необхідною умовою для формування цілісної картини світу у період суспільно-політичних потрясінь. Вони перетворюються на своєрідні точки зіткнення, в яких формується пам'ять суспільства. Тобто, йдеться про вище згадані «місця пам'яті». Головна функція цих «місць» – збереження групової пам'яті, ними можуть бути люди, події, споруди, традиції, ландшафтні одиниці, що оточені символічною аурою [2]. Визначальним чинником формування групової ідентичності, за П.Нора, є створення і усвідомлення індивідами «місць пам'яті». Відтак, вивчаючи зміну цих місць, можна зрозуміти зміну історичної свідомості та колективної ідентичності певної соціальної групи.

6. Війна в пам'яті

Місць пам'яті російсько-української війни, що стали регуляторами соціальної поведінки, символічним капіталом і ефективним способом ідентифікації в координатах «свій – чужий» є чимало. Вони стануть джерелом наукового, мистецького, художньо-естетичного осмислення, міфотворення, і її реінтерпретації в майбутньому. Нижче наведемо і охарактеризуємо приклад того, як різні події, що тривають певний проміжок часу і мають множинність героїв стають одним символом *колективного, жіночого, трагічного і героїчного*, що вже увійшли в пам'ять суспільства у період потрясінь.

Опір агресору як акт колективного чину. Від перших днів військового протистояння українські ЗМІ з одного боку відображають, з іншого – підживлюють і формують потужний мобілізаційний ресурс суспільства. У медійному дзеркалі війни

ЗСУ і добровольчих підрозділів на Сході України стоять на захисті держави, подвигом хоробрості та самопожертви вписують свої імена в пантеон героїв і крок за кроком відвоюють рідну землю в окупантів. Картину опору ворогу доповнюють матеріали про волонтерів різних за віком, професією, соціальним станом, але єдиних у прагненні допомогти армії і працювати до перемоги. Народне тилове забезпечення армії її годує, одягає й озброює в режимі прямого ефіру /он-лайн. Допомога армії стає соціальним поведінковим регулятивом, домінантою якого є ідея захисту захисників. Таким чином, мобілізаційний, спонукальний ресурс історичної пам'яті став базовим потенціалом до самоорганізації, концентрації інтелектуальних, моральних, фізичних, матеріальних потуг суспільства як в середині країни, так і далеко за її межами (українська діаспора по всьому світу) під час екзистенційної небезпеки для існування Держави. «Всі думали, що Україна на колінах, а виявилось, що вона лише зав'язувала берці» – стало метафорою українського суспільства, яке вірить у свою перемогу, мобілізованого, вмотивованого, ідейно й духовно готового до боротьби з російським окупантом. Результат – нова українська армія, що позиціонується як нащадок козаків – Січових Стрільців – воїнів армії УПА (назви бойових підрозділів, марш армії, офіційне вітання і т.д).

З міфологізацією образу «України-воїна» також тісно пов'язана тема жінки на війні. ЗМІ створюють привабливе медійне жіноче обличчя воїна – «Дівчата зрізають коси». Активна участь жінок в зоні АТО/ООС спростовує стереотипне уявлення про те, що війна – це винятково чоловіча справа. Образ заплаканої матері та дружини, що чекають на солдата в тилу поступився образу жінки-бійця, з військовою «нежіночою» спеціальністю: артилеристки, гранатометниці, штурмовички, розвідниці, кулеметниці, мінометниці, снайперки тощо¹. В Україні сформувався помітний жіночий ветеранський рух. Жінки оголосили війну бюрократії і виборили своє право на участь у війні. Суспільний інтерес до цієї теми, активна боротьба за право жінки служити Державі у лавах армії посприяли тому, що Міністерство оборони значно розширило перелік посад для жінок солдатського, сержантського і старшинського складу. На військовому параді до Дня Незалежності 2018 року уже крокувала окрема жіноча коробка.

Соняхи Іловайська – історія однієї з найтрагічніших сторінок російського-української війни – Іловайського котла². Зів'ялі соняхи стали метафорою спільної скорботи, загальнонаціональним болем за загиблими героями-захисниками, пам'ять яких Україна вшановує щороку – 29 серпня. ЗМІ відображають спільне переживання трауру на основі живої пам'яті про катастрофу тих, кому пощастило вижити в Іловайському котлі. З кожним роком жива пам'ять поступово стає офіційною, оскільки формується певний ритуал вшанування загиблих, якого дотримуються під час комеморативних заходів у різних містах України. Виробляється відповідний стандарт

¹ За даними Генштабу: в Україні 7 тисяч жінок мають статус учасника бойових дій, 116 нагороджені державними нагородами, 4 з них – посмертно.

² Наприкінці вересня 2014 року з оточення в м. Іловайськ Донецької обл. виходили 26 українських підрозділів. Збройні сили РФ, порушивши домовленості, впритул з важкої артилерії розстріляли українські військові колони, що рухалися так званим зеленим коридором. Унаслідок чого українська сторона зазнала серйозних втрат живої сили, військової техніки та зброї. За офіційними даними тоді загинуло 366 українських військових, 429 – поранено, близько 300 – потрапили в полон, приблизно 20 вважаються зниклими без вісті.

офіційної церемонії, це: дзвін пам'яті; хвилина мовчання; виконання пісні «Пливе кача по тисині» (стала символічним гімном жалоби і прощання з полеглими з часу розстрілу Небесної сотні на Майдані під час Революції Гідності); коридор зі соняхів з траурними стрічками і позначеними на них населеними пунктами, символізує так званий зелений коридор, який став дорогою смерті. Метафорика соняхів Іловайську має потужний медійний потенціал: квіти соняхів як жертви війни, які полягли в полі разом з українськими військовими – символізують врожай, який збрала війна і сонях як символ відродження рослини задивленої в небо, що завжди тягнеться до сонця, і проростає на полі зі свого насіння.

Спільне переживання трагедії структурує «живу пам'ять», оскільки з рівня усної традиції вона переходить на рівень інституалізації, яка в майбутньому може стати офіційною політикою пам'яті. Так, в березні 2016 року розпочав роботу, започаткований волонтерами й активістами, громадський проект «Блокпост пам'яті» – пересувна виставка речей, знайдених командою місії «Евакуація-200»³, поряд з тілами загиблих українських військових в м. Іловайськ та його околицях. Учасники пошукової місії також ініціювали проект «Стіна пам'яті». На стіні чоловічого монастиря Свято-Михайлівського Золотоверхого собору розміщені світлини і короткі дані про військових, які загинули на Сході України 2016 – поч. 2018 рр. Ще одним громадським проектом заснованим у липні 2014 р. і реалізованим за підтримки Національного Військово-Історичного Музею України став Інтернет-ресурс «Книга пам'яті полеглих за Україну» (memoxybook.org.ua). До «Книги пам'яті» станом на 6 грудня 2018 внесено 4030 загиблих.

Кіборги. Після трагедії Іловайська, що змінила хід АТО з наступального на оборонний, 242-денна оборона Донецького аеропорту відновила бойовий дух армії і суспільства. Оборонці ДАПу, стали в медійному просторі метафорою творення нового мілітарного міфу, «кіборги» увійшли до пантеону національної слави в глорифікованому образі мужності, що символізував незламність і непереможність – «Вони вистояли, не вистояв бетон». Приклад стійкості і самопожертви кіборгів має великий потенціал романтизації і художнього осмислення⁴. 16 січня, у Всеукраїнський день пам'яті героїв-«кіборгів», полеглих при обороні Донецького летовища вшановують концертами-реквіями військових оркестрів, що символічно проводять в усіх діючих аеропортах України. Дні вшанування пам'яті полеглих, які широко висвітлюються у ЗМІ, зазвичай, супроводжуються церемоніями відкриття меморіальних дощок і пам'ятних знаків, перенайменування чи присвоєння імені героя вулиці/закладу поступово входять до календаря офіційних свят, пам'ятних дат. Вони відіграють дуже важливу об'єднавчу роль, де індивідуальний біль втрати родичів виходить на рівень соціальної групи, що має дидактичний характер «уроку історії» і слугує в пам'яті певним запобіжником того, щоб трагедія не повторилась в майбутньому.

³ У 2014 році Міністерство оборони України створило команду пошуковців для місії «Евакуація-200», що займалась розшуком, ідентифікацією і поверненням родинам тіл загиблих українських воїнів з тимчасово окупованих територій і сірої зони. До команди увійшли спеціалісти з досвідом роботи аналогічної місії «Чорний тюльпан» часів війни в Афганістані й ентузіаста-науковці, що займались пошуками останків військових часів II світової війни.

⁴ Український повнометражний художній фільм режисера А. Сеїтаблаєва за сценарієм Н. Ворожит – «Кіборги. Герої не вмирають» (прем'єра картини відбулась 6 грудня 2017 року у День Збройних сил України); художній роман С. Лойка «Аеропорт» («Брайт Стар Паблішинг», 2015).

в. Війни пам'ятей

Процес державотворення, що розпочався з проголошенням Незалежності від самого початку утруднювався несприйняттям певною частиною суспільства ідеї Української Держави. Ідеалізація і ностальгія за радянським минулим в одних, різко контрастувала з прагненням якнайшвидше подолати радянський спадок – в інших. Потуги пропагандивно-психологічного й інформаційного впливу РФ перманентно спрямовані на увиразнення дуальності ідентичностей українського суспільства. Відтак, уявна «лінія фронту» у суспільній свідомості пролягла між українським світом і «руським міром», і складність в тому, що вона не збігається з лінією розмежування в театрі бойових дій на Сході України.

Війна порушила дуальність ідентичності, стала ідентифікатором в координатах «свій – чужий – інший». «Свої» – ті, що мобілізувались і згуртувались у спільній боротьбі проти ворога, «чужі» – ті, що на світоглядному рівні солідаризуються з ворогом, частина фізично перейшла на бік агресора і воює проти України зі зброєю в руках, «інші» – ті, що неспроможні зробити вибір і стати собою, пасивно спостерігають за тим, що відбувається в країні. У кожній групі на підставі власних ціннісних і світоглядних орієнтирів формується окреме розуміння ситуації, а відтак і пам'яті про війну, яка стає «контрапам'яттю» (М. Фуко) по відношенні одна до одної.

Доки триває військове протистояння, примирити полярні світи неможливо, однак в перспективі – відновлення консенсусу в українському суспільстві стане пріоритетом. І якщо закінчення війни матиме конкретну календарну дату, то війна пам'ятей триватиме не одне покоління. Готовність соціальних групи з масивом протилежних за змістом спогадів створити консенсусний образ минулого залежатиме від і відкритості до діалогу їхніх еліт і авторитетів.

Природа історичної пам'яті є вибірковою і фрагментарною, тому ЗМІ фіксують поліфонію її голосів. Колаж в пам'яті, що формується з безлічі різних джерел, змінюється в процесі комунікації. ЗМІ тиражують інваріантність спогадів і їх трактувань, що дає підстави говорити про маніпулятивну роль ЗМІ у процесі селекції того, що важливо запам'ятати чи забути.

Однак, історична пам'ять надзвичайно складно піддається тотальному форматуванню. Інкрустувати в неї штучно створений історичний досвід неможливо, простір для соціальної інженерії дуже обмежений. Тому незважаючи на максимальні зусилля пропагандистської машини РФ, ніякої нової ідентичності «новороса» чи «денеєрівсько-еленєрівської» ідентичності не вдалось створити. ЗМІ складно вмонтувати в пам'ять те, чого не було. Так, вигадана ворожою російською пропагандою фейкова історія про «розп'ятого хлопчика в трусиках», запам'яталась саме як медіа-мем, а не трагедія.

В українському медіапросторі виразно прочитується глорифікований образ «своїх», які протистоять злу, що персоніфікується в особі президента РФ Путіна, а на позначення ворога тиражуються кліше – «зелені чоловічки», «іхтамнети», «кримнашисти», «колоради», «сепари», «мишебраття», «ватники», тощо. Гумор допомагає опанувати страх, але в українському медійному просторі увиразнилась тенденція до підміни аналізу примітивним висміюванням. Популярні розважальні шоу, програми на кшталт «Весті Кремля», «Вата News», «Хунта News» і под., які нібито розвінчують у сатирично-гумористичному жанрі концепти ворожої російської пропаганди, насправді їх тиражують і популяризують. Зображаючи ворога як збіговисько алко- і

наркозалежних рецидивістів, вони свідомо применшують його силу. Карикатурне зображення ворога, недооцінка його сили небезпечна тим, що це полегшує пропаганді противника закріпити в суспільній свідомості думку, що війну припинити легко, якщо є політична воля, і збройне протистояння досі триває як вигідний для української влади бізнес-проект.

Медійне уособлення причин війни з фігурою Путіна також зміщує акценти, бо анексію Криму часто-густо трактують як примху однієї людини, замість розуміння того, що політика Кремля відповідає запиту російського суспільства. У російській свідомості будь-яка загарбницька війна, що призводить до збільшення території, вважається справедливою, тому її виправдовує навіть та частина російського соціуму, яка перебуває в опозиції до офіційної політики Кремля.

Захисним бар'єром проти російської пропаганди може бути лише правда про війну без прикрас і надмірного пафосу, яку ми розповідаємо про себе, для себе і своїх нащадків, а багатоголосся стає запорукою правдивості розповіді. Відповідно, з історією військових успіхів журналісти підіймають дразливі теми злочинів (некомпетентність керівництва штабів, дезертирство, мародерство); мотивація тих, хто добровільно поїхав на фронт (добровольці, волонтери) дисонує мотивації тих, хто втік від війни (тимчасово переміщені особи); зворотнім боком героїчної боротьби є людські трагедії і поламани долі (родини загиблих, покалічені, полонені) тощо.

ЗМІ у пошуках сенсаційної, яскравої, емоційно виразної історії схильні до її надмірної драматизації і міфологізації. Проте, зловживання апеляцією до найвищих патріотичних почуттів аудиторії, тримання її в безперервній емоційній напрузі призводить до інфляції героїв і трагедії людської втрати. Нагнітання теми завданої кривди з вини іншої групи призведе до максимального напруження і поляризації суспільства. Відтак, відповідальність ЗМІ у тому, щоб, описуючи пам'ять про війну різних суспільних груп, діалог не перетворився на пошук ворогів серед «своїх» і наліплювання ярлика «зрадника» на «інших».

Збільшення кількості інформаційних потоків зі свідченнями про війну, без якісного аналізу їх змісту і верифікації, розмивають загальну картину. З колажу індивідуальних спогадів важко сформувані розуміння глобальних процесів, змін і стратегії майбутнього розвитку. Для цього вкрай важливим є історико-філософське і художньо-мистецьке осмислення російсько-українського збройного конфлікту, вироблення моральних імперативів, на основі яких відбуватиметься пошук консенсусу в українському суспільстві після війни і налагодження діалогу між державами.

REFERENCES

1. Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. М.: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
2. Нора П. Проблематика мест памяти / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок // Франция-память. С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. С. 17–50.
3. Эткинд А. Столетняя революция: юбилей начала и начало конца [Электронный ресурс] / А. Эткинд // Отечественные записки. 2004. № 5. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2004/5/2004_5_3.html

RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT IN THE MIRROR OF THE MEDIA: A WAR IN MEMORY AND A WAR OF MEMORIES

Anastasiia Konyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str. 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: konykan2011@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8035-0526>*

The paper considers the role of journalists in shaping textual memory about the Russian-Ukrainian war. Reporters and war correspondents were the authors of the first books and films about the Russian-Ukrainian armed conflict. These texts are creating new images of war, «places of memory» in the minds of society.

The article singles out four subjects: collective exploits, women at war, the 'Ilovaik cauldron' and 'cyborg-heroes' as examples which illustrate how symbols associated with the Russian-Ukrainian war are created, interpreted and disseminated.

Also highlighted are the means of declaration of identification within the framework of «ours-alien-another» and problems which may arise in the future because of the differing versions of the memory of the war.

The war has been the catalyst for self-determination, the mobilization of resources and the consolidation of those who are unified against their common enemy. The memory of the war, in certain social groups, will remain lucid. This characteristic may in the future become critical and lead to situations of conflict. The Media have an important role in the search for a social consensus and in establishing dialogue between publicists and broadcasters of differing points of view.

Nonconflicting memories and experiences of participants, primary observers and witnesses of war, i.e. those who are bearers of a «living» memory, are resistant to the constructs of hostile propaganda thus providing an effective protective barrier against adversary disinformation. But, increasing the amount of information flow with individual testimonies about the war, blur the big picture. It comes to resemble a collage, and without clear, analytical dissemination of individual memories it is difficult to create an understanding of the processes of global change and a strategy for future development.

Key words: texts about the war, «places of memory», the politics of memory, historical memory, mass-media, propaganda.